

Kvalitetsgranskning
Rapport 2010:4

Skolsituationen för elever med funktions- nedsättning i gymnasieskolan

Skolinspektionens rapport 2010:4
Diarienummer 40-2009:1851
Stockholm 2010
Bildbyrå: Johnér
Foto: Monica Ryttmarker

Innehåll

1. Innehållsförteckning	3
2. Förord	5
3. Sammanfattning	6
4. Inledning	10
5. Vilka begrepp använder vi och vad betyder de?	12
5.1 Funktionsnedsättning/funktionshinder	12
5.2 Anpassning	13
5.3 Personal	13
6. Vad grundar sig Skolinspektionens bedömningar på?	14
7. Kvalitetsgranskningens resultat	17
7.1 Planering och samverkan	17
7.2 Skolpersonalens kompetens och bemötande	21
7.3 Pedagogisk anpassning	24
7.4 Utformning av fysisk och social miljö	29
8. Slutdiskussion	32
9. Varför och hur har Skolinspektionen genomfört denna granskning?	34
9.1 Bakgrund och syfte	34
9.2 Frågeställningar och granskningsområden	35
9.3 Genomförande, metod och urval	36
9.4 Referenser/käll- och litteraturförteckning	37
Bilagor	38

2 | Förord

Skolinspektionens uppdrag är att med eleven i fokus granska kvaliteten i och ha tillsyn över det offentliga skolväsendet och utbildningen vid fristående skolor. Alla barn och ungdomar oberoende av bakgrund har rätt till en skola som garanterar en likvärdig utbildning med hög kvalitet i en trygg miljö. Denna rättighet finns inskriven i skollagen.

Syftet med detta kvalitetsgranskningsprojekt är att bidra till likvärdig utbildning för elever med funktionsnedsättning vid de granskade gymnasieskolorna. Dessutom förväntas granskningens resultat spridas även till skolor och huvudmän som inte ingått i granskningen och därmed utgöra ett underlag för förbättringsarbete generellt i landet.

Granskningen har, utifrån ett elevperspektiv, granskat hur lärare, rektorer och huvudmän tar sitt ansvar vad gäller likvärdig utbildning för elever med funktionsnedsättning.

I denna rapport redovisar Skolinspektionen kvalitetsgranskningen av skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i gymnasieskolan. Granskningen omfattar 33 gymnasieskolor där elever med funktionsnedsättningar inom hörsel, syn eller rörelse finns. Slutsatser, bedömningar och resonemang i rapporten grundar sig på resultat från granskningen av ett förhållandevis litet antal skolor. Det gör att innehållet i denna granskningsrapport inte kan göra anspråk på att utgöra en generell bild av svensk skola. Förhoppningen är dock att slutsatser och bedömningar i denna granskningsrapport ska vara till nytta för alla skolor i Sverige.

Beslut för respektive skola finns publicerade på Skolinspektionens hemsida. Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit undervisningsrådet Veronica Bonivart Säfström. Skolinspektionens samtliga regionala avdelningar har varit involverade och genomfört granskningar inom sitt geografiska ansvarsområde. Ansvaret för granskningen har legat på avdelningen i Umeå.

Stockholm 2010

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Anette Nybom
Avdelningschef

3 | Sammanfattning

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i gymnasieskolan har genomförts i 33 gymnasieskolor spridda över landet. Urvalet av skolor utgår från i vilka skolor elever med synnedsättning, hörselnedsättning och rörelsehinder finns.

De resultat som presenteras gör inte anspråk på att ge en generell bild av svensk skola. Resultaten stöds dock av det som framkommit i den regelbundna tillsyn som under sex år genomförts i landets samtliga skolor samt i flera av Skolverkets rapporter. Det gör att slutsatser, bedömningar och resonemang i denna rapport bör vara till nytta för eleverna i flertalet skolor i Sverige.

Granskningen visar främst vad som inte fungerar i arbetet med att garantera elever med funktionsnedsättning en likvärdig utbildning. Skolinspektionen vill dock framhålla att det också finns exempel på skolor där anpassningar fungerar bra och elever erbjuds en likvärdig utbildning. Vid skolor som utgör goda exempel finns ett inkluderande synsätt och engagerad personal som har god kompetens om funktionsnedsättning och dess påverkan på inläring. Eleverna vid dessa skolor upplever också att personalen har ett bra bemötande och är lyhörda för deras synpunkter och önskemål.

Granskningen visar att skolorna har uppenbara svårigheter att anpassa lärandemiljön utifrån varje elevs behov. Det framkommer flera exempel på

situationer som inte är tillfredställande. Nedan följer de viktigaste iakttagelserna som Skolinspektionen har gjort.

Otillräckliga anpassningar i lärandemiljön. De flesta skolor som ingår i granskningen har inte lokaler som uppfyller elevernas behov av tillgänglighet och är heller inte anpassade efter elevernas behov. Anpassningar tar lång tid att genomföra trots att behovet varit känt länge. Verksamheten kan inte alltid genomföras för alla elever. Flera elever upplever att schemalaggningen inte är anpassad utifrån deras behov. Pedagogiska anpassningar till exempel genom användande av alternativa metoder och tekniska hjälpmedel fungerar sällan tillfredsställande i praktiken. Ansvarsfördelningen mellan undervisande lärare och assistenter är många gånger oklar.

Brister finns i personalens förhållningssätt och kompetens. Personalens förhållningssätt och syn på inkludering har en avgörande betydelse för hur elevernas skolvardag fungerar. Verklig inkludering innebär att alla elever ska ha tillgång till hela skolmiljön alla dagar och kunna delta i alla aktiviteter. För detta krävs kunskaper. Med kunskap kommer också förståelse.

”Anpassningar tar lång tid att genomföra trots att behovet varit känt länge”

Lärarnas kunskap om olika funktionsnedsättningar och dess påverkan på inläringen är varierande. Många av de intervjuade lärarna upplever att de inte har tillräcklig kunskap om och erfarenhet av olika elevers funktionsnedsättningar. Trots detta prioriteras inte kompetensutveckling inom området fastän resurser oftast finns. Vanligt förekommande är också att lärare inte följer de råd och anvisningar de fått i samband med den information som gavs när elever med funktionsnedsättning började på skolan.

Likväl beskriver många elever med funktionsnedsättning att de trivs i skolan. En förklaring till att de trivs kan vara att eleverna många gånger har dåliga erfarenheter från sin tid i grundskolan och att de, i och med detta, har lägre ställda förväntningar på vad gymnasieskolan kan och ska erbjuda än övriga elever.

Personalen förlitar sig på eleverna. Elever med funktionsnedsättning får ta ett stort eget ansvar för att deras skolvardag ska fungera väl. Granskningen visar att personalen sällan har rutiner och system som säkerställer att elever med funktionsnedsättning får en likvärdig utbildning. Personalen räknar istället med att eleverna själva ska informera dem om eventuella svårigheter och om något inte fungerar. Lärarna förlitar sig också ofta på att eleverna själva ska kunna sköta de tekniska hjälpmedlen.

Bristande utvärderingar och analyser på skol- och huvudmannanivå. Skolorna följer upp och utvärderar anpassningar och stödåtgärder på individnivå. Emellertid förekommer ingen uppföljning och utvärdering av skolsituationen för elever med funktionsnedsättningar i skolan eller kommunen som helhet. Det finns heller inga system för att följa upp att berörda elever får en likvärdig utbildning av god kvalitet. Detta efterfrågas inte heller av huvudmännen.

Bristande förståelse för elevers olika villkor och förutsättningar. På några skolor visar en del elever liten förståelse för elever med funktionsnedsättningar. Det yttrar sig till exempel i suckar från skolkamrater när de hamnar i samma grupp vid grupparbeten. Information och kunskap om vad det kan innebära att ha en funktionsnedsättning behövs för att skapa förståelse för varandras olika villkor och förutsättningar.

Skolinspektionens huvudsakliga rekommendationer

- Huvudmännen och skolorna behöver se över sina rutiner kring anpassningar för att kunna säkerställa att anpassningsåtgärder inte drar ut på tiden.
- Skolorna behöver arbeta med personalens förhållningssätt så att hänsyn alltid tas till elevers olika förutsättningar.
- Skolorna behöver stärka personalens kunskaper om funktionsnedsättnings påverkan på inläring.
- Skolorna behöver göra noggranna utredningar av stödbehoven och kontinuerligt ompröva de stödåtgärder som sätts in för att anpassningarna ska bli så ändamålsenliga och tillfredsställande som möjligt.
- Huvudmännens och skolornas uppföljning och utvärdering av insatser och resultat behöver förbättras så att det inte bara sker i förhållande till den enskilde eleven utan också på skol- och huvudmannanivå.
- I de skolor där förståelsen är låg för elever med funktionsnedsättningar behöver åtgärder vidtas för att åstadkomma ett klimat som kännetecknas av respekt för olikheter.

4 | Inledning

Enligt skollagen har alla ungdomar rätt till en likvärdig gymnasieutbildning. Vidare ska alla ungdomar ha likvärdiga möjligheter att välja skola och gymnasieprogram. En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser ska fördelas lika. Med likvärdig utbildning menas istället att hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov.

Det finns också olika vägar att nå målen. Särskild uppmärksamhet måste ägnas åt de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan aldrig undervisningen göras lika för alla. FN:s barnkonvention slår fast att barn med funktionsnedsättningar har samma rättigheter som andra barn. Barns rätt till utbildning framhålls i Barnkonventionen. I artikel 28 och 29 understryks barnets rätt till en kostnadsfri, tillgänglig och likvärdig utbildning som ska vara stimulerande och utvecklande.

Skolan har ett särskilt ansvar för elever med funktionsnedsättning. Det kan exempelvis innebära att klassrum måste utrustas med hörselslingor och mikrofon för att elever med hörselnedsättning ska kunna delta i diskussioner. Det kan också medföra att läromedel på punktskrift måste köpas in för elever med synnedsättning eller att den fysiska miljön måste utformas på ett sådant sätt att en elev med rörelsehinder kommer in i lokalerna.

Flera studier visar att skolsituationen för elever med funktionsnedsättning inte fungerar tillfredsställande. Skolverket konstaterar i sin lägesbedömning 2008 att alla elever i gymnasieskolan som är i behov av särskilt stöd inte får det stöd de behöver. Kunskap om innehåll, utformning och

omfattning av det särskilda stödet i gymnasieskolan är bristfällig. Det finns ingen statistik som visar i vilken omfattning elever med funktionsnedsättning inte får det stöd de behöver. Erfarenheter visar dock att brister i stöd och anpassning i flera fall drabbar elever med funktionsnedsättning.

Skolverkets rapporter På andras villkor – skolans möte med elever med funktionshinder samt Tillgänglighet i skolors lokaler visar att det är stora skillnader i hur skolorna bemöter elever med funktionsnedsättning och vilka möjligheter elever med funktionsnedsättning har att välja skola och program. Undersökningen Särskild, särskiljd eller avskild som är gjord i samarbete med unga RBU:are, Rädda Barnen, Barnombudsmannen och Stockholms universitet visar även den på bristande tillgänglighet till skolors verksamheter.

Även Skolinspektionen konstaterar genom regelbunden tillsyn samt i kvalitetsgranskningen Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan att huvudmän och skolor inte sällan brister i att göra anpassningar av miljön och undervisningen så att elever med funktionsnedsättning har likvärdiga möjligheter att klara sin utbildning. Skolinspektionen har därför beslutat att genomföra en ny kvalitetsgranskning med fokus på gymnasieelevers skolsituation. Denna granskning fokuserar på de krav som ställs på huvudmän och gymnasieskolor för att ge elever med funktionsnedsättning samma förutsättningar och samma valmöjligheter som andra gymnasieelever.

5 | Vilka begrepp använder vi och vad betyder de?

I kvalitetsgranskningen används en del begrepp återkommande. I detta avsnitt förklaras vad som avses med dem.

5.1 | Funktionsnedsättning/funktionshinder

Med funktionsnedsättning menas en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga.

Funktionshinder är de begränsningar som en funktionsnedsättning kan innebära för en person i relation till omgivningen. Funktionshinder är inte något som en person har utan det är miljön som är funktionshindrande.¹

De tre funktionsnedsättningar som kvalitetsgranskningen inriktats mot är:

- Synnedsättning - elever som är beroende av förstoringshjälpmedel (utöver glasögon), ljudstöd, syntetiskt tal eller punktskrift.
- Hörselnedsättning - elever som är beroende av tekniska hörselhjälpmedel.
- Rörelsehinder - elever som är rullstolsburna.

¹ Socialstyrelsens terminologiråd

5.2 | Anpassning

Med anpassning menas alla de anpassningar som är nödvändiga för att elever med funktionsnedsättning ska kunna få tillgång till och möjlighet att följa undervisning på samma villkor som andra elever. Anpassningar kan behöva göras av den fysiska miljön, till exempel genom hörselslingor, bullerdämpning, textmarkering och särskild utformning av arbetsplatsen. I vissa fall kan det vara nödvändigt att göra anpassningar av de läromedel som används, till exempel genom att förstora text. Tekniska hjälpmedel kan behöva införskaffas som komplement i undervisningen. Även de pedagogiska metoderna kan behöva anpassas efter elevens behov. Vissa elever kan behöva extratid vid skriftliga och muntliga prov och i vissa fall behövs tillgång till assistent.

5.3 | Personal

Begreppet personal används när det är flera personalkategorier inblandade. Exempelvis rektor, lärare samt elevvårdspersonal.

6 | Vad grundar sig Skolinspektionens bedömningar på?

Kvalitetsgranskningen har inriktats på ett antal framgångsfaktorer som Skolinspektionen bedömer vara betydelsefulla för likvärdig utbildning för elever med funktionsnedsättning. Dessa framgångsfaktorer har utmynnat i följande fyra granskningsområden. Nedan följer en redogörelse för vad Skolinspektionens bedömningar grundar sig på inom respektive granskningsområde.

6.1.1 | Planering och samverkan

Enligt **skollagen** är varje kommun skyldig att erbjuda ett allsidigt urval av nationella program. **Gymnasieförordningen** anger att ett begränsat antal platser (så kallad fri kvot) ska avsättas för dem som på grund av särskilda omständigheter bör ges företräde. Om det framkommer att en elev kan ha behov av särskilda stödåtgärder ska rektorn se till att behovet utreds varefter ett åtgärdsprogram eventuellt ska utarbetas. Enligt **läroplanen** har varje skola ett särskilt ansvar för elever med olika funktionshinder. I det dagliga arbetet ska läraren utgå från den enskilde elevens behov och förutsättningar. Varje skola måste också fortlöpande ifrågasätta sina undervisningsmål och arbetsformer, utvärdera sina resultat och pröva nya metoder. Rektorn har ansvar för skolans resultat.

Skolans organisatoriska lösningar är av central betydelse för hur elever med funktionsnedsättning kan inkluderas.² Ett gott mottagande i skolor är en kunskaps- och utbildningsfråga.³ I valet av program är det studieambitionerna och inte funktionsnedsättning som ska vara avgörande för eleven. När en elev med funktionsnedsättning börjar sin utbildning är det viktigt med information kring detta, både till elever och till personal. Skolan kan behöva tänka i nya banor för att underlätta för elever med funktionsnedsättning att känna sig delaktiga fullt ut. För att framgångsrikt upprätta och genomföra en bra planering behöver människor med olika kompetens samverka. När många personer deltar i ett samarbete måste ansvarsförhållandena för de olika enskilda insatserna preciseras. Planeringen och ansvarsfördelningen behöver dokumenteras och utfallet bör följas upp och utvärderas.⁴

6.1.2 | Skolpersonalens kompetens och bemötande

Skollagen fastställer att huvudmannen ansvarar för att utbildningen i en skola genomförs i enlighet med bestämmelserna. Huvudmannen är skyldig att använda lärare som har utbildning avsedd för den undervisning de i huvudsak ska bedriva. **Gymnasieförordningen** anger att läraren kan bortse från enstaka betygskriterier eller från enstaka delar av betygskriterier om det finns särskilda skäl, som exempelvis funktionsnedsättning. I **läroplanen** finns bestämmelser om skolans studie- och yrkesorienterande verksamhet. Alla som arbetar i skolan ska hjälpa elever som har behov av särskilt stöd och samverka för att göra skolan till en god miljö för lärande. Undervisningen kan aldrig göras lika för alla.

Information och kunskap om funktionsnedsättningar är en viktig del i personalens kompetensutveckling. Studie- och yrkesvägledaren är en central person som stöd både vid planering av studier och framtida yrkesliv.⁵ Lärarnas kompetens, kreativitet och professionalitet är avgörande för studiesituationen för en elev med funktionsnedsättning.⁶ Skolan måste se den enskilde eleven och dennes möjligheter för att hitta lösningar på de svårigheter som en funktionsnedsättning kan medföra.⁷ En grundläggande och generell specialpedagogisk kompetens för blivande lärare är nödvändigt.⁸

6.1.3 | Pedagogisk anpassning

Skollagen anger att eleverna ska ha inflytande över hur deras utbildning utformas. Enligt **gymnasieförordningen** beslutar styrelsen för utbildningen om vilka valbara kurser som ska erbjudas inom respektive nationellt program. Erbjudandet ska omfatta ett allsidigt urval av kurser. Enligt **läroplanen** ska hänsyn tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå. Undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer och utveckla elevernas förmåga och vilja att ta personligt ansvar. De demokratiska principerna att kunna påverka och vara delaktiga ska omfatta alla elever. Enligt Skolver-

⁵ Ibid

⁶ Persson, Bengt m.fl. (2006). På andras villkor – skolans möte med elever med funktionshinder. Stockholm: Skolverket.

⁷ Morén Sjöholm, Ann-Christin (1997). Att planera gymnasieutbildning för elever med rörelsehinder. Stockholm: Skolverket.

⁸ Heimdahl-Mattson, Eva (2001). Statliga specialpedagogiska stödinsatser för elever med funktionshinder. Behovsinventering och analys. Stockholm: Statens institut för handikapprågor i skolan.

kets allmänna råd för arbete med åtgärdsprogram (SKOLFS 2008:25) är det viktigt att skolan ser till att det finns kompetens för att tillgodose elevens behov av särskilt stöd. Ifall skolan själv inte förfogar över nödvändig utredningskompetens är det viktigt att extern kompetens anlitas.

Många elever med funktionsnedsättning klarar av sina studier på samma sätt som övriga elever. Olika kompetenser måste samverka och i detta arbete är skolans egna resurser i form av specialpedagoger och elevvårdspersonal viktiga. Elevens inflytande över sin skolgång stärks om eleven vet vad övriga inblandade gör och varför.⁹ Elever har individuella behov av tid och pedagogiska lösningar.¹⁰ Vissa elever vill exempelvis komma till skolan och träffa sina lärare före skolstart så att de tillsammans i tid kan fundera över om och hur studiesituationen behöver anpassas.¹¹

6.1.4 | Utformning av fysisk och social miljö

I **skollagen** anges att varje skolas verksamhet ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan ska främja aktning för varje människas egenvärde och särskilt motverka alla former av kränkande behandling. I **läroplanen** anges att ingen i skolan ska utsättas för diskriminering exempelvis på grund av funktionshinder. Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling ska aktivt motverkas.

En bra social situation höjer oftast motivationen för studier. Insatser för att elever både med och utan funktionsnedsättningar ska umgås med varandra på ett naturligt sätt är viktigt.¹² Exkluderande situationer uppstår oftast omedvetet. Komplexa funktionsnedsättningar medför ökade krav på skolans tillämpning av elevperspektiv och individualisering samt förmåga att vara flexibel om reell inkludering ska kunna uppnås.¹³ Skolbyggnaden måste ha en fysisk grundtillgänglighet. Faktorer som påverkar den fysiska tillgängligheten är exempelvis entré försedd med ramp, hiss som kan användas av rullstolsburen, anpassad toalett, halkfria och jämna golvytor, dörröppnare i sitthöjd och så vidare.¹⁴

9 Morén Sjöholm, Ann-Christin (1997). Att planera gymnasieutbildning för elever med rörelsehinder. Stockholm: Skolverket.

10 Nygren, Göran (2008). Skolvardag med rörelsehinder. En etnologisk studie. Uppsala: Uppsala universitet.

11 Morén Sjöholm, Ann-Christin (1997). Att planera gymnasieutbildning för elever med rörelsehinder. Stockholm: Skolverket.

12 Ibid.

13 Nygren, Göran (2008). Skolvardag med rörelsehinder. En etnologisk studie. Uppsala: Uppsala universitet.

14 Morén Sjöholm, Ann-Christin (1997). Att planera gymnasieutbildning för elever med rörelsehinder. Stockholm: Skolverket.

7 | Kvalitetsgranskningens resultat

Nedan följer en redogörelse för de övergripande iakttagelser och bedömningar som inspektörerna har gjort i samband med dokumentstudierna och besöken i förhållande till de fyra granskningsområdena. För närmare information om förhållandena hos olika gymnasieskolor hänvisas till de enskilda besluten.

7.1 | Planering och samverkan

- Anpassningar tar lång tid att genomföra
- Verksamheten kan inte alltid genomföras för alla elever
- Avsaknad av tydliga rutiner för ansvarsfördelning och samverkan
- Uppföljning och utvärdering på skol- och huvudmannanivå förekommer inte

Skolinspektionen rekommenderar att huvudmännen och skolorna ser över sina rutiner kring anpassningar för att kunna säkerställa att anpassningsåtgärderna inte drar ut på tiden. I de fall verksamheten inte fungerar fullt ut måste skolorna vidta kraftfulla åtgärder för att förbättra sin planering så att verksamheten kan genomföras för alla elever. Vidare behöver skolorna förbättra sina rutiner när det gäller ansvarsfördelning och samverkan. Särskilt behöver informationsrutinerna förbättras så att lärare alltid vet när de har elever med funktionsnedsättning i sina grupper. Slutligen behöver huvudmännen och skolorna utveckla och systematisera sitt uppföljnings- och utvärderingsarbete för elever med funktionsnedsättning.

7.1.1 | Anpassningar tar lång tid att genomföra

Det finns en vilja hos såväl huvudmän som skolor att anpassa verksamheterna så att alla elever tas emot på ett väl fungerande sätt. I praktiken visar det sig dock svårare att genomföra. Granskningen visar att elever med funktionsnedsättning vid de besökta skolorna har samma möjligheter som andra elever att välja att genomföra sin gymnasieutbildning på önskat program. Skolorna har dock ingen given strategi för mottagande av elever med funktionsnedsättning och uppger att de löser situationerna från fall till fall. En rektor säger *"jag har varit rektor i 10 år men aldrig haft en elev med funktionsnedsättning. Jag hade ingen erfarenhet alls så det jag gjorde inför mottagandet var på ren magkänsla"*.

Skolorna har rutiner kring överlämnande och övergångar som gäller för alla elever. Besök görs på gymnasieskolan under vårterminen när elever går i årskurs 9 utifrån elevernas individuella behov. Vidare anordnas öppet hus, minimiässor och så vidare. Flertalet av de intervjuade vårdnadshavarna och eleverna är nöjda med skolornas mottagande: *"Skolan har varit jättebra att lyssna på oss. Vi har haft jättemånga möten. De uppmärksammar vad vi säger och tycker"*.

"Övergången från grundskolan har inte varit smidig. Det verkar som om mycket faller mellan stolarna."

"Jag ringde rektorn och han lyssnade och ordnade så att jag fick komma på praktik, de har gjort allt de bara kan". Emellertid tar anpassningar, precis som framkom i den tidigare granskningen i grundskolan,¹⁵ lång tid att genomföra. Exempel på ej genomförda anpassningar vid skolstart är hörselslingor, märkning av dörrar, ramper, dörröppnare, markeringar vid trappor och borttagande av

trösklar. Detta får till följd att elever som är i behov av dessa anpassningar inte får samma förutsättningar som andra elever att få en likvärdig utbildning. Det är inte acceptabelt att anpassningar drar ut på tiden trots att behovet varit känt länge. I detta sammanhang vill Skolinspektionen betona huvudmannens och skolans ansvar att ha en god framförhållning i sin planering vid mottagande av elever med funktionsnedsättning. Det räcker inte att ge eleverna plats vid önskat program, eleverna måste ha verkliga möjligheter att få en likvärdig utbildning också.

¹⁵ Skolinspektionens granskningsrapport "Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan 2009:6"

I intervjuer framkommer att det är oklart för skolans personal vem som ansvarar för lokalanpassningar, hjälpmedel och utrustning, vilket får till följd att tid går åt till att hitta rätt ansvarsinstans. En av de intervjuade lärargrupperna säger: *"övergången från grundskolan har inte varit smidig. Det verkar som om mycket faller mellan stolarna. Fortfarande kommer inte eleverna åt alla utrymmen. Men de gnäller aldrig"*.

Huvudmännen och rektorerna behöver förtydliga sin information om vem som ansvarar för lokalanpassningar, hjälpmedel och utrustning. Skolinspektionen vill i detta sammanhang understryka rektors ansvar. I läroplanen¹⁶ anges att rektor bland annat har ett särskilt ansvar för att utbildningen organiseras så att den så långt som möjligt anpassas efter elevernas önskemål och val av kurser och så att återvändsgränder i studiegången undviks. Vidare ska arbetsmiljön utformas så att eleverna får tillgång till läromedel av god kvalitet samt andra hjälpmedel för att själva kunna söka och utveckla kunskaper.

7.1.2 | Verksamheten kan inte alltid genomföras för alla elever

I många av de granskade skolorna fungerar inte verksamheten tillfredsställande. Flera elever upplever att schemalaggningsen inte är anpassad utifrån deras behov. Tiden mellan lektioner kan vara knapp vilket medför att elever får använda rasten till att förflytta sig för att inte missa delar av nästkommande lektion. *"Jag kommer ofta för sent till lektioner eftersom det är så kort rast. Lärarna säger att det inte gör något men jag tycker det är pinsamt"*. Vid friluftsdagar finns flera exempel på att skolor inte planerat för elever med funktionsnedsättning. Vid vissa tillfällen har det medfört att eleverna med funktionsnedsättning stannat hemma då inget alternativ upplevts som fungerande eller godtagbart. *"De flesta friluftsdagar är jag med på men är det skridsko eller skidor som gäller får jag vara hemma. Jag kan ju inte åka med stolen!"* Skolinspektionen vill betona att verksamheten alltid ska kunna genomföras för alla elever. Det är inte godtagbart att elever med funktionsnedsättning upplever att de inte kan delta på samma villkor och i samma omfattning som andra elever.

Det finns emellertid skolor som har en fungerande planering så att verksamheten kan genomföras för alla elever. Exempelvis har organisatoriska lösningar som hemklassrum vidtagits och vid schemalaggningsen tas hänsyn till förflyttningssvårigheter och behov av anpassade salar. Det ges även flera alternativ av aktiviteter vid friluftsdagar och individuella anpassningar görs efter behov. Flera lärare menar att *"vi tänker alltid på henne/honom vid vår planering"*. En elev säger *"Jag kan vara med på allt, jag har så justa kompisar och lärare"*.

7.1.3 | Avsaknad av tydliga rutiner för ansvarsfördelning och samverkan

Till skillnad från vad som framkommit i den tidigare granskningen i grundskolan¹⁷ fungerar sällan samverkan inom de granskade skolorna tillfredsställ-

¹⁶ Läroplan för de frivilliga skolorna.

¹⁷ Skolinspektionens granskningsrapport "Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan 2009:6"

ande. Ansvarsfördelningen och den interna kommunikationen mellan personalgrupper behöver förbättras.

Vid intervjuer framkommer att det råder oklarheter kring vem som ska ansvara för att nödvändig information om elevers funktionsnedsättningar når berörd personal. Om information sker är det bara i samband med att elever börjar på skolan och inte senare under studietiden. Några lärare uttrycker: *"hon kom bara in i klassrummet när vi började kursen i åk 2, och då tänkte jag – jaha, hon sitter i rullstol". "Ärligt talat hade jag ingen aning om att eleven har en hörselnedsättning. Jag har fått veta det nu på grund av att ni är här och frågar."* En elev säger *"många lärare verkar inte fått någon information om att jag har en synnedsättning. De vet till exempel inte att jag behöver få läxor på CD"*. Oftast är det inte tydliggjort vem som ansvarar för den kontinuerliga samverkan med andra instanser, inte minst när det gäller att hålla ihop alla kontakter och följa upp dem.

Skolorna förlitar sig många gånger på att eleverna själva ska informera personalen om eventuella svårigheter och om något inte fungerar i deras skolsituation. *"Det är ju bäst om eleven själv berättar. Han eller hon är ju expert på hur de vill ha det"*.

Sammantaget kan detta leda till att viktig information går förlorad, speciellt när förändringar sker under terminens gång. På gymnasieskolan träffar elever normalt många olika lärare under sin skoltid och det finns risk att information hamnar mellan stolarna då det inte finns ett gemensamt tillvägagångssätt. Tydliga rutiner för ansvarsfördelning och samverkan runt eleverna behövs därför. Även om det handlar om en frivillig skolform där elever ska ta ett ökat ansvar för sin skolsituation är det heller inte lämpligt att helt förlita sig på elevens egna bedömningar av personalens behov av information. Det är alltid rektors ansvar att se till att nödvändig information kring elevers funktionsnedsättning når berörd personal.

7.1.4 | Ingen uppföljning och utvärdering på skol- och huvudmannanivå

Av intervjuerna framgår att anpassningar och stödåtgärder utgår från skolornas bedömningar av elevernas enskilda behov och följs upp och utvärderas för den enskilda eleven. *"Vi har kontinuerliga samtal och sedan utvärderar eleverna hur det fungerar."*

Det saknas en samlad uppföljning och utvärdering av stödet för elever med funktionsnedsättning på skol- och huvudmannanivå. Det finns heller inga system för att följa upp att berörda elever får en likvärdig utbildning av god kvalitet. I intervjuer framkommer att detta inte heller efterfrågas av huvudmännen. En rektor uttryckte i samband med detta *"det har jag inte tänkt på, men huvudmannen borde sannerligen vara intresserad av hur vi lyckas"*.

Skolinspektionen menar att det är angeläget att uppföljning och utvärdering av insatser och resultat inte bara sker i förhållande till den enskilde eleven utan också på skol- och huvudmannanivå. Huvudmannen och rektorn har ett givet ansvar för att så sker. Självklart finns begränsningar i hur detta kvalitetsarbete kan redovisas utåt men detta får inte leda till att man avstår från att skaffa sig den kunskap som en uppföljning och utvärdering på systemnivå ger. Den kunskapen är viktig så att huvudmannen och skolan kontinuerligt kan ompröva sin verksamhet och vidta åtgärder för ökad målupp-

fyllelse. Skolinspektionen finner det anmärkningsvärt att vare sig huvudmän eller skolor följer upp och utvärderar insatser och kopplar dem till måluppfyllelse på skol- och huvudmannanivå. Då insatser ofta medför kostnader i form av fysiska anpassningar eller extra personal borde det finnas ett intresse av att se till att resurserna används på bästa sätt.

7.2 | Skolpersonalens kompetens och bemötande

- Lärarna har bristande kompetens om funktionsnedsättnings påverkan på inläring
- Elever har otillräcklig tillgång till studie- och yrkesvägledning
- Personalen har otillräcklig kännedom om undantagsbestämmelsen vid bedömning och betygsättning
- Riktad kompetensutveckling prioriteras inte
- Brister finns i personalens förhållningssätt och syn på inkludering

Skolinspektionen rekommenderar att skolorna stärker personalens kunskaper om funktionsnedsättnings påverkan på inläring. Vidare bedömer Skolinspektionen att rektorerna måste säkerställa att all personal vid skolorna har kännedom om hur och när undantagsbestämmelsen i gymnasieförordningen kan tillämpas. Vidare behöver elever med funktionsnedsättning ökad tillgång till studie- och yrkesvägledning. Riktad kompetensutveckling behöver prioriteras så att personalens kunskaper om aktuella funktionsnedsättningar ökar.

7.2.1 | Lärarna har bristande kompetens om funktionsnedsättnings påverkan på inläring

Lärarnas kompetens om olika funktionsnedsättningar och dess påverkan på inläringen är varierande. Många av de intervjuade lärarna upplever att de inte har tillräcklig kunskap och erfarenhet om olika elevers funktionsnedsättningar. De menar att det är svårt att veta om elevens svårigheter i ett visst ämne beror på funktionsnedsättningen eller om svårigheterna beror på annat. *"Det skulle nog skapa en förståelse i grunden om vi visste lite mer. Vi skulle kanske kunna ge mer stöd. Det skulle vara intressant och få veta hur funktionsnedsättningen yttrar sig".*

Skolorna har tillgång till kommunövergripande elevhälsoteam som har kompetens inom olika funktionsnedsättningar. Vidare har skolorna överlag goda relationer med Specialpedagogiska skolmyndigheten samt landstingens verksamheter för ungdomar med olika funktionsnedsättningar exempelvis barn- och ungdomshabiliteringar, syn- och hörselcentraler. Några av de granskade skolorna har även ett nära samarbete med riksgymnasier med Rh-anpassad utbildning.

Skolinspektionen finner det anmärkningsvärt att skolorna, trots tillgång till extern specialkompetens, inte nyttjar denna expertis till att stärka

kompetensen hos lärarna som möter eleverna dagligen. Istället tycks de externa aktörerna främst nyttjas till punktinsatser i samband med att eleverna börjar sin utbildning.

Flera lärare menar att utöver behovet av att lära sig mer, behövs också tid för att diskutera hur man kan använda sina kunskaper, enskilt eller tillsammans i arbetslaget. *"Vi har väldigt lite tid för pedagogiska diskussioner över huvud taget. De möten vi har tillsammans handlar ofta om andra saker än själva undervisningen"*. I intervjuer framkommer också att lärarna många gånger förlitar sig på att elever med funktionsnedsättning själva ska berätta om det är något som försvårar deras kunskapsinhämtning.

Skolinspektionen vill betona betydelsen av att lärare blir medvetna om funktionsnedsättningars konsekvenser för inläring. Det är viktigt att ha en sådan kunskap för att kunna anpassa undervisning och metoder till enskilda elever. Med kunskap kommer förståelse och därmed minskar trycket på eleverna att ständigt upplysa lärare om sina specifika behov. Det är även viktigt att personal ges möjligheter att samverka för att främja utveckling och lärande hos elever med funktionsnedsättning.

7.2.2 | Elever har otillräcklig tillgång till studie- och yrkesvägledning

Det är eleven som själv ska planera och välja utbildning utifrån sina möjligheter och intressen. Studie- och yrkesvägledaren har en central roll som stöd vid planering av studier och framtida yrkesliv. I Skolverkets allmänna råd¹⁸ anges bland annat att en elev med funktionsnedsättning kan, beroende på arten och graden av nedsättningen, ha behov av att skolan särskilt anpassar studie- och yrkesvägledningen till elevens behov.

Granskningen visar att det sällan vidtas några speciella insatser för elever med funktionsnedsättning utan de har samma villkor som övriga elever. Av intervjuer framkommer också att det oftast är eleverna som får ta initiativet till att boka in sig för samtal. Ett sådant förhållningssätt är inte förenligt med läroplanen.¹⁹ Där framhålls att hänsyn ska tas till elevers olika förutsättningar och behov. Detta innebär att skolan inte helt kan överlåta till eleverna att själva bestämma huruvida de behöver vägledning.

7.2.3 | Personalen har otillräcklig kännedom om undantagsbestämmelsen vid bedömning och betygssättning

Enligt gymnasieförordningen kan lärare, om det finns särskilda skäl, vid betygssättningen bortse från enstaka betygskriterier eller från enstaka delar av betygskriterier. Med särskilda skäl avses funktionsnedsättning eller andra liknande personliga förhållanden som inte är av tillfällig natur och som utgör ett direkt hinder för eleven att kunna nå ett visst mål. De kriterier som rör säkerhet och de som hänvisar till lagar, förordningar eller myndigheters föreskrifter ska dock alltid uppfyllas.

¹⁸ Skolverket 2009 "Allmänna råd och kommentarer om studie- och yrkesorientering

¹⁹ Läroplan för de frivilliga skolornerna

Personalen vid skolorna har i varierande grad kännedom om undantagsbestämmelsen vid bedömning och betygsättning. Det finns också en stor osäkerhet och frustration om när och hur den kan tillämpas. En rektor säger *"många lärare är rädda att använda undantagsbestämmelsen för att den kan ge eleverna fördelar"*. En elev uttrycker *"jag tycker att det är orättvist av lärarna att ställa samma krav på alla elever oavsett förutsättningar. Lärarna har svårt att förstå att jag är mycket tröttare än kompisarna och att jag inte hänger med. Det är svårt med motivationen när allt tar dubbelt så lång tid och blir hälften så bra. Man vill ju inte springa ikapp när man alltid måste starta längre bak"*! All berörd personal känner heller inte till att undantagsbestämmelsen ska tillämpas på alla betygsnivåer och inte bara på betyget Godkänt. Det förekommer också att lärarna inte använder sig av undantagsbestämmelsen på grund av önskemål från eleverna om att inte bli särbehandlade.

Skolinspektionen vill betona att det är lärarna som har ansvar för utbildningen och att göra professionella bedömningar om bestämmelsen ska tillämpas eller inte. I flertalet intervjuer efterfrågade lärarna fördjupade diskussioner kring betygssättning. *"Sådana diskussioner har vi efterlyst på vår skola hur länge som helst. Men vi har aldrig tid"*. Skolinspektionen vill understryka att det är rektors ansvar att se till att lärarna har kännedom om hur undantagsbestämmelsen kan tillämpas. Vidare är det rektors ansvar att skapa förutsättningar för personalen att diskutera bedömning och betygsättning.

7.2.4 | Riktad kompetensutveckling prioriteras inte

Trots att kompetensutveckling erbjuds vid skolorna när behov uppstår, förekommer sällan riktade kompetensutvecklingsinsatser avseende aktuella funktionsnedsättningar och hur dessa påverkar inläringen. När det sker deltar inte alla berörda lärare. Anledningen till detta, enligt intervjuer, är att flertalet lärare anser att de inte behöver någon särskild kunskap om

"Det är skillnad på lärare som gått utbildning och på dem som inte gått när det gäller bemötande."

aktuell funktionsnedsättning för att kunna genomföra en god undervisning samt att man prioriterat kompetensutveckling inom andra områden.

Flera av de intervjuade lärarna uppger att de får bra och tillräcklig introduktion och allmän information om aktuella funktionsnedsättningar när eleverna börjar skolan. Flera vårdnadshavare menade däremot att *"det känns bra när lärarna vill gå på kurs. Det är skillnad på lärare som gått utbildning och på dem som inte gått när det gäller bemötande. Vi hoppas att lärare förmedlar informationen och kunskapen de fått när det blir nya lärare. Vi träffar ju inte lärarna så ofta"*.

Skolinspektionen konstaterar att det råder motstridiga uppgifter kring kompetens och kompetensutveckling. Å ena sidan upplever många lärare att de inte har tillräcklig kunskap och erfarenhet om olika elevers funktionsnedsättningar. Många lärare är också osäkra på hur undantagsbestämmelsen kan tillämpas. Å andra sidan tycker inte lärarna att de behöver kompetensutveckling inom området trots att resurser oftast finns. Man kan fråga sig varför. En förklaring skulle kunna vara bristande kunskaper hos lärarna. När man inte vet vad som finns att veta, vet man inte heller vad man ska fråga efter.

Skolinspektionen vill betona rektorernas betydelse i detta sammanhang. Det är viktigt att rektorerna säkerställer att personalen har rätt kunskap inom

området. Rektorerne är nyckelpersoner om skolorna ska kunna ge alla elever likvärdiga förutsättningar i utbildningen.

7.2.5 | Brister finns i personalens förhållningsätt och syn på inkludering

En annan förklaring kan relateras till personalens förhållningsätt och syn på inkludering. En verklig inkludering innebär att alla elever ska ha tillgång till hela skolmiljön alla dagar och kunna delta i alla aktiviteter. För detta krävs kunskaper. Med kunskap kommer också förståelse.

I Skolverkets lägesbedömning 2008²⁰ konstateras att det tycks finnas en tradition i gymnasieskolan att elever som inte klarar studierna snarare hänvisas till andra program som uppfattas lättare, än att de ges stöd inom ramen för det program eleven går.

Skolverket konstaterar vidare i lägesbedömningen att elever i gymnasieskolan inte får det stöd de behöver. Frågan är om denna inställning beror på att gymnasieskolan är en frivillig skolform. Har personalen en annan inställning till stöd och anpassning på grund av det? I granskningen framkommer flera exempel på personal som inte är beredda att göra särskilda anpassningar. Vid en skola hade elevvårdspersonalen exempelvis försökt arrangera träffar där lärare skulle ha möjlighet att diskutera elevärenden men fick ställa in dem då intresset var lågt. Elevvårdspersonal vid en annan skola menade att *"på vår skola är det väldigt personbundet när det gäller hur villiga lärarna är till anpassning. En del lärare vill lära sig så mycket som möjligt för att kunna underlätta för eleven medan andra lärare knappt bryr sig. Det är förstås den senare gruppen som skulle behöva kompetensutveckling"*.

7.3 | Pedagogisk anpassning

- Åtgärdsprogram utarbetas inte alltid trots att behov av särskilt stöd finns
- Lärandemiljön är inte anpassad utifrån varje elevs behov
- Lärarna följer inte de överenskommelser som gjorts eller de råd och anvisningar de fått kring undervisningens utformning och genomförande.
- Ansvarsfördelningen är oklar mellan undervisande lärare och assistenter
- De hjälpmedel som finns används inte av alla elever
- Större krav ställs på elever med funktionsnedsättning än andra elever att ta ansvar för sin skolsituation

²⁰ Skolverkets lägesbedömning 2008

Skolinspektionen rekommenderar att skolorna gör noggranna utredningar av stödbehoven och kontinuerligt omprövar de stödåtgärder som sätts in. Vidare måste skolorna utveckla system som säkerställer att det alltid utarbetas åtgärdsprogram då en elev bedöms vara i behov av särskilt stöd. Skolorna behöver arbeta med sitt förhållningssätt så att hänsyn alltid tas till elevernas olika förutsättningar vilket bland annat innebär att följa överenskommelser, råd och anvisningar. Vidare behöver skolorna tydliggöra assistenternas uppgifter och ansvar i förhållande till undervisande lärare. Skolorna måste även förbättra sitt arbete med att motivera eleverna att använda de tekniska hjälpmedel som erbjuds.

7.3.1 | Åtgärdsprogram utarbetas inte alltid trots att behov av särskilt stöd finns

För elever som har behov av särskilt stöd ska åtgärdsprogram utarbetas. Granskningen visar emellertid att åtgärdsprogram inte alltid utarbetas trots att eleven bedömts vara i behov av särskilt stöd.

De åtgärdsprogram som Skolinspektionen tagit del av är av skiftande kvalitet. De är ofta mycket summariska och beskriver bara kortfattat elevens problem. Målen är inte kopplade till nationella mål utan återspeglar en förhoppning eller är väldigt allmänt hållna. Som exempel ska en elev ha så bra betyg som möjligt och insatsen är inlästa läromedel och att eleven informerar alla lärare. I ett annat fall är målet att klara så många kurser som möjligt och insatsen är att arbeta med svenska B och avsluta psykologikursen. Det anges mycket sällan vad skolan förväntas bidra med. Det finns inte heller någon beskrivning av elevens behov kopplat till funktionsnedsättningens påverkan och hur exempelvis lärare ska arbeta för att underlätta för eleven. Det är också svårt att förstå när de mer summariska målen förväntas vara uppnådda och hur skolan i så fall vet det.

Skolorna behöver således bli bättre på att utarbeta åtgärdsprogram som håller god kvalitet. Risken är annars påtaglig att man sätter in åtgärder utan att veta vad problemet är.

7.3.2 | Lärandemiljön är inte anpassad utifrån varje elevs behov

Precis som framkom i den tidigare granskningen som berörde grundskolan²¹ har personalens kunskaper om funktionsnedsättningar samt inställning till att använda hjälpmedel stor betydelse för hur gjorda anpassningar fungerar i praktiken. Exempel på fysiska anpassningar är hörselslingor, bullerdämpning, textmarkering samt anpassade arbetsplatser. Andra exempel på anpassningar är längre provtid, muntliga redovisningar, mikropaus, talböcker, förstorad text, punktskrift, olika IT-läromedel och nyttjande av assistent. Det finns skolor, exempelvis Hulebäcksgymnasiet, NTI-gymnasiet i Luleå, Vittra,

²¹ Skolinspektionens granskningsrapport "Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan 2009:6"

Österänggymnasiet och Lars Kaggskolan, där anpassningarna genomförs på ett bra sätt. Den gemensamma nämnaren är att eleverna upplever att lärarna har ett bra bemötande och är lyhörda för deras synpunkter och önskemål. Emellertid finns flera exempel vid andra skolor på anpassningar som inte fungerar i praktiken.

Flera skolor har informationssystem i form av tv-skärmar med löpande text som är placerade på ett sådant sätt att elever med synnedsättning inte kan se vad som står där. Detta främjar inte dessa elevers möjlighet att vara självständiga då de, för att inte riskera att missa viktig information, blir beroende av att andra elever informerar muntligt. Det förekommer också att texter inte förstoras trots att det utlovats och att solkiga overheader används med för liten textstorlek. *"Jag skulle behöva en stege för att se vad som står på tv-skärmarna". "Vissa lärare har svårt att förstå att jag har en synnedsättning. Ibland ställer lärarna exempelvis tv:n lite på sniskan. Då kan jag bara lyssna och då blir jag trött efter ett tag". "Ibland får jag böcker som har alldeles för liten text för att jag ska kunna läsa dem".*

För elever med rörelsehinder fungerar oftast anpassningar i undervisningen väl. Emellertid finns svårigheter att erbjuda lokaler som bidrar till optimal tillgänglighet och som underlättar för eleverna att bli så självständiga som möjligt. Det gäller exempelvis brist på fungerande dörröppnare, avsaknad av ramper, våningsplan som inte hissen når samt trånga lokaler. *"Det tar på krafterna att öppna alla tunga dörrar och skulle jag missa en tröskel står jag på näsan". "Jag har tillgång till hissen men den tar så lång tid och bullrar så mycket så jag tycker det är pinsamt att använda den". "Jag har fått ett skåp som ligger jättelångt från de lokaler som jag har lektioner i så jag tar hem böckerna istället. Förresten sitter hyllan så högt så jag kan ändå inte lyfta upp eller ner böckerna själv".*

"Ibland får jag böcker som har alldeles för liten text för att jag ska kunna läsa dem"

I de skolor som har elever med hörselnedsättning finns hörselslingor monterade i varierande omfattning och används också i varierande grad. Slingor installerats sällan i gemensamma lokaler såsom bildsalar, idrottshallar, laboratorier för naturvetenskapliga ämnen och aulor. Ofta finns endast en mikrofon att tillgå vilket medför vissa begränsningar. Exempelvis är det den som bär mikrofonen som hörs och inte den person/elev som svarar på en fråga. Detta blir ett problem när undervisningen omfattar diskussioner. Där kan elever med hörselnedsättning ha svårt att uppfatta vad som sägs vilket i sin tur medför svårigheter att delta i diskussionen.

Ljudnivån kan bli hög och försvåra möjligheten att höra annat än det som sägs nära mikrofonen. Flera av de intervjuade eleverna menar att de, vid flera lektioner, inte uppfattar det som sägs. Det leder till att de stänger av både bokstavligt (hörselapparat) och mentalt. *"Lärarna vänder sig åt fel håll, de går runt när de pratar, har inte anteckningar eller annat som kan hjälpa, trots att det är enkelt och gör det lättare för oss".* Eleverna vittnar också om att de blir väldigt trötta eftersom de måste koncentrera sig så hårt för att höra. *"Det är mycket ljud här på skolan. Ibland måste jag gå hem och vila lite och komma tillbaka senare". "När lärarna pratar är det alltid någon elev bakom mig som också pratar så då är det svårt att höra".*

7.3.3 | Lärarna följer inte överenskommelser samt råd och anvisningar

Lärare följer inte de överenskommelser som gjorts, exempelvis att kontrollera att elever uppfattat information och instruktion, benämna de som talar vid diskussioner samt att förmedla texter och uppgifter till assistenter i god tid före lektioner. Vidare följer inte lärare de råd och anvisningar de fått i samband med den information som gavs när eleven började på skolan. Många av de intervjuade eleverna vittnar om att de kontinuerligt måste påminna lärarna om sin funktionsnedsättning vilket de upplever tröttsamt och utpekande. *"Man tröttnar ju på att vara den gnälliga och besvärliga eleven"*. Skolorna behöver reflektera över orsakerna till att informationen som ges kring undervisningens utformning och genomförande inte tas till vara.

Det är inte acceptabelt att lärare inte följer de överenskommelser som gjorts eller inte följer de råd och anvisningar de fått. I praktiken innebär detta att verksamheten inte anpassas efter elevernas behov. Skolinspektionen menar att en orsak kan vara att personalen inte har full insikt och förståelse för betydelsen av att följa dessa råd och anvisningar.

Många av de intervjuade lärarna är ovana och känner sig osäkra på hur de tekniska hjälpmedlen ska användas. Lärarna förlitar sig på att eleverna själva ska sköta de tekniska hjälpmedlen. *"Lärarna kan ofta inte med tekniken utan säger att det där får ni fixa ni är ju proffs på det här"*. Att lärare har bristande kompetens när det gäller användning av tekniska hjälpmedel är inte godtagbart. Lärarnas bristande kompetens riskerar att medföra en försämrad kvalitet i undervisningen. Det är heller inte lämpligt att lärarna förlitar sig på elevernas kunskaper om hjälpmedlen. Skolorna har ett odiskutabelt ansvar för att alla elever ska erbjudas en likvärdig utbildning och där ingår bland annat att behärska den teknik som finns. Huvudmännen och skolorna måste således utbilda berörd personal så att de behärskar den tillgängliga tekniken.

7.3.4 | Ansvarsfördelningen är ofta oklar mellan undervisande lärare och assistenter

Några av eleverna som ingår i granskningen har tillgång till assistent. Assistentens uppdrag är att överbrygga de hinder som funktionsnedsättningen medför. Assistenten ska ha en praktisk, stödjande och sammanhållande funktion i samband med att uppgifter ska genomföras, vid lektionsövergångar och raster och så vidare. Lärarna har det pedagogiska ansvaret för verksamhetens planering, genomförande och uppföljning av resultat. I detta avseende är författningen tydlig.

I flera fall råder det emellertid delade meningar om huruvida assistenterna har något undervisningsansvar eller ej. Många gånger tar assistenter ett stort ansvar för undervisningen vilket ibland medför att lärare överlåter till assistenter att ansvara för att genomföra undervisning och göra bedömningar de inte är behöriga att göra. *"Jag har så många elever med så olika behov att det lätt blir så att assistenten får ta mycket ansvar"*.

Att elever får stöd i form av en assistent kan ge trygghet, möjlighet till anpassning och förutsättningar för en elev att få instruktioner på det sätt som passar eleven. Men, förutom otydlig ansvarsfördelning mellan lärare och assistent kan det också leda till att eleven under en stor del av skoldagen snarare "går bredvid" klassen än deltar i klassgemensamma uppgifter eller umgås med skolkamrater på raster. Skolorna behöver arbeta med att skapa

förutsättningar för bättre inkludering. Assistenterna får inte fungera som en "vägg" för de övriga eleverna. Skolinspektionen vill betona att det aldrig får råda oklarheter kring att det alltid är läraren som har det pedagogiska ansvaret för att planera och genomföra undervisningen. Då assistenter inte alltid har adekvat utbildning för sitt uppdrag är det också viktigt att de ges möjlighet till kompetensutveckling och kontinuerlig handledning.

7.3.5 | De hjälpmedel som finns används inte av alla elever

Elever med hörselnedsättning bestämmer själva om de använder de tekniska hjälpmedel som finns eller ej. I flera fall används inte dessa då de upplevs som störande. *"Det blir så mycket extraljud som kommer in, det fungerar inte så bra för mig". "Det är så jobbigt med mikrofonen för allt tar så mycket längre tid. Jag frågar hellre klasskompisar när jag inte hör".* En annan orsak är att eleverna vill vara som alla andra och inte avvika på något sätt. Lärarna accepterar detta och menar att det är upp till eleverna själva att bestämma om de ska använda de hjälpmedel som finns. *"Våra elever är nästan vuxna, vi kan inte beordra dem att använda något de inte vill. De får ta det ansvaret själva".*

Skolorna behöver reflektera över varför elever väljer bort tekniska hjälpmedel. Kan det vara så att stämningen på skolan inte är särskilt god? Det är viktigt att skapa ett klimat där elever kan vara sig själva och där det fullt ut godtas att man kan behöva hjälpmedel i sin skolsituation. Eleverna ska på ett tryggt sätt kunna använda nödvändiga hjälpmedel för att ges likvärdiga förutsättningar att nå de nationella målen.

Skolorna behöver också reflektera över vilka följderna kan bli när elever väljer bort tekniska hjälpmedel. Det kan innebära att eleverna inte når målen eller når lägre resultat än de annars skulle få eftersom de inte hör tillräckligt bra utan hjälpmedel.

Skolinspektionen vill betona att det är huvudmannen och skolan som har ansvar för utbildningen och att göra professionella bedömningar av vilka stödinsatser och tekniska hjälpmedel som behövs för att skapa förutsättningar för elever att nå målen. Skolan ska därefter, i samverkan med elever och vårdnadshavare, arbeta för att dessa bedömningar följs och används. Om eleverna ändå väljer att inte använda de hjälpmedel som ger bäst förutsättningar för dem att nå de nationella målen måste skolorna skapa så bra förutsättningar som möjligt på annat sätt, exempelvis genom bullerdämpande insatser. Huvudmännen och skolorna kan aldrig avsäga sig ansvaret för att alla elever har rätt till en likvärdig utbildning. Tvärtom har skolan ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen.

7.3.6 | Större krav ställs på elever med funktionsnedsättning än andra elever att ta ansvar för sin skolsituation

Vid de granskade skolorna har elever med funktionsnedsättning samma möjligheter till inflytande över sin utbildning som övriga elever. Eleverna informeras om mål och betygskriterier och anser överlag att de har bra möjlighet att

vara med och påverka i undervisningen. *"Det är mycket bättre i gymnasiet. I grundskolan var det ingen som lyssnade på mig och då var jag väldigt aggressiv eftersom jag kände att ingen förstod mig"*.

Granskningen visar att lärarna arbetar målinriktat med att göra eleverna medvetna om det ansvar de har för sina studier. Flera av de intervjuade eleverna med funktionsnedsättning upplever emellertid att det ställs större krav på dem än på andra elever att ta ansvar för sin skolsituation. Det kan exempelvis handla om att sköta tekniska hjälpmedel, tänka på att framkomligheten fungerar, behöva studera extra hemma, be om hjälp av lärare/skolkamrater med praktiska frågor och så vidare. *"Det är ju bra att vi får ta ansvar, det ska vi ju lära oss men det får väl ändå vara någon måtta"*.

Det är en viktig balansgång att hitta former för hur ansvaret ska fördelas mellan lärare och elever. Skolorna behöver se över ansvarsfördelningen mellan elev och lärare och göra noggranna avvägningar för att hitta rätt nivå. Det är självklart att lärarna ska utgå från att eleverna kan och vill ta personligt ansvar för sin inläring och sitt arbete i skolan. Lärarna får dock inte överlåta hela ansvaret till eleverna.

7.4 | Utformning av fysisk och social miljö

- De flesta elever uppger att de trivs i skolan
- Assistenters ständiga närvarande kan skapa hinder för inkludering
- Det finns liten förståelse för elever med funktionsnedsättningar vid några skolor
- Skolornas lokaler är sällan anpassade efter de behov elever med funktionsnedsättning har

Skolinspektionen rekommenderar att skolorna arbetar för att skapa en bra social situation där elever både med och utan funktionsnedsättningar kan umgås med varandra på ett naturligt sätt. I de skolor där förståelsen är låg behöver åtgärder vidtas för att åstadkomma ett klimat som kännetecknas av respekt för olikheter. Vidare behöver skolorna förbättra den fysiska miljön så att lokalerna blir ändamålsenliga och att eleverna får en dräglig och tillgänglig arbetsmiljö.

7.4.1 | De flesta elever uppger att de trivs i skolan

I de flesta skolor råder god stämning och respekt visas mellan elevgrupper och mellan elever och personal. Personalen strävar efter att skapa en trygg lärandemiljö som är inriktad på lärande för alla elever. Flertalet av de intervjuade eleverna trivs och upplever miljön som trygg. Många elever poängterar också att det är tillåtet att vara sig själv.

Nästan alla elever är väldigt nöjda med sin sociala situation på skolan. De menar att de aldrig blir retade eller kränkta på grund av sin funktionsnedsättning. *"Gymnasiet är rena himmelriket jämfört med grundskolan. Här är jag en i gänget som alla andra. Folk tittar mig i ögonen när de pratar med mig och jag behöver inte be om hjälp med att öppna dörrar och sådant"*! Flertalet skolkamrater menar *"vi är ju mycket mognare nu än när vi gick i*

grundskolan. *Det skulle aldrig falla mig in att reta någon för att den hörde dåligt eller sitter i rullstol eller så*". Flera av eleverna i granskningen väljer att dölja sin funktionsnedsättning men menar att detta inte beror på rädsla för att övriga elever ska kommentera hjälpmedlen på ett negativt sätt. Några har däremot negativa upplevelser av detta från grundskolan. *"I grundskolan ville man definitivt inte sticka ut. Då fick man räkna med gliringar"*.

Eleverna upplever att de trivs trots att det brister i personalens förhållningssätt och syn på inkludering, se tidigare avsnitt. En förklaring till detta kan vara att elever med funktionsnedsättning har lägre krav och förväntningar på bemötande än andra elever. Många elever har så dåliga erfarenheter från sin tid i grundskolan där de upplevt ett hårt klimat och utanförskap att de nöjer sig med väldigt lite. Skolinspektionen såg flera exempel på elever med funktionsnedsättning som själva upplevde att de var inkluderade i klassen men i själva verket mest var med sina assistenter.

7.4.2 | Assistenters ständiga närvarande kan skapa hinder för inkludering

Granskningen visar, som tidigare nämnts, att elever som har tillgång till assistenter ibland är utanför den sociala gemenskapen i klassen. Eleverna arbetar och umgås oftast enskilt tillsammans med assistenterna under större delar av skoldagen. En elev säger *"han är ju mest med sina assistenter. Jag vet inte så noga vad han gör när vi har rast, det har jag inte tänkt på"*. Flera av de intervjuade lärarna menar *"det finns ju alltid en risk att elever med funktionsnedsättning blir ensamma. Kanske borde vi prata med assistenterna och se hur de upplever elevernas situation"*? Skolinspektionen vill betona vikten av att lärare och assistenter är uppmärksamma på att elever med assistenter kan ha svårare än andra elever att komma med i samma sociala sammanhang som andra elever.

7.4.3 | Det finns liten förståelse för elever med funktionsnedsättningar vid några skolor

Vid en av de granskade skolorna har det förekommit kränkningar som riktar sig mot elever med funktionsnedsättning. Det yttrar sig till exempel i kommentarer om funktionsnedsättningen samt krokben i korridoren. Denna skola måste vidta kraftfulla åtgärder för att komma till rätta med problemen och berörd huvudman måste också försäkra sig om att så sker.

På några skolor visar en del elever liten förståelse för elever med funktionsnedsättningar och alla människors lika värde. Exempelvis förekommer suckar från skolkamrater när de hamnar i samma grupp vid grupparbeten, dålig förståelse för att det kan ta längre tid vid genomgångar eller att elever kan få längre tid vid provtillfällen. Att acceptansen är låg hos en del elever måste motverkas och tas på största allvar. Varje skola ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling ska aktivt motverkas.

En orsak till att det förekommer kränkningar och liten förståelse kan vara att det sällan förekommer särskilda informationsinsatser till skolkamrater kring elever med funktionsnedsättning. Enligt personal och elever med funktionsnedsättning är det de sistnämnda som själva styr över att information går ut till skolkamrater. Skolorna behöver reflektera över vilka konsekvenser

detta kan få när de förlitar sig på att berörda elever själva informerar sina skolkamrater. Om elever exempelvis väljer att dölja sin funktionsnedsättning kan det medföra att klimatet blir oförstående och hårt på grund av bristande kännedom och kunskap hos skolkamraterna. Information och kunskap om vad det kan innebära att ha en funktionsnedsättning behövs för att skapa förståelse för varandras olika villkor och förutsättningar.

7.4.3 | Skolornas lokaler är sällan anpassade efter de behov elever med funktionsnedsättning har

Som beskrivits tidigare i rapporten varierar det mellan de granskade skolorna huruvida lokalerna är anpassade för elever med funktionsnedsättning och i vilken grad de möjliggör inkludering av alla elever. Det finns skolor som lyckas göra de anpassningar i den fysiska miljön som krävs utifrån elevernas behov. *"Jag är nöjd med anpassningarna som skolan gjort. Jag kan vara med på allt som alla andra gör"*.

De flesta skolor som ingår i granskningen har emellertid inte lokaler som fullt ut uppfyller elevernas behov av tillgänglighet. Exempelvis har många skolor tunga dörrar som rullstolsburna elever inte orkar öppna själva. Trösklar och trånga dörröppningar orsakar också problem. Transportvägar mellan skolors olika byggnader är ibland trånga och svårforcerade. *"Jag hinner inte med mina klasskompisar de går för snabbt för mig"*.

Hissar finns inte vid alla skolor eller så är de trasiga. Flera av de granskade skolornas lokaler är heller inte anpassade efter elevernas behov. Som exempel kan nämnas lektionssalar som är mycket ljusa vilket är negativt för elever med ljuskänslighet. Bullriga lektionssalar tillika genomgångsrum används för elever med hörselnedsättning.

Varför är det då skillnader mellan skolorna? Givetvis spelar lokalernas ålder och ursprungsändamål in. Det är självklart lättare att anpassa lokaler om de redan från början är avsedda för undervisning. En nybyggd skola har oftare mer funktionella lokaler än en äldre skola. Något som också har betydelse är personalens inställning. Det som personalen betraktar som en obetydlig svårighet som är lätt att åtgärda på en skola kan i princip vara omöjlig att klara av på en annan skola. Det handlar om vilken anda och atmosfär som råder på skolan. Hur väl anpassad en skola är för elever med funktionsnedsättning beror till stor del på hur personalen samverkar och bemöter eleverna.

8 | Slutdiskussion

Granskningen visar att det finns uppenbara svårigheter att anpassa lärandemiljön utifrån varje elevs behov. I granskningen framkommer flera exempel på situationer som inte är tillfredställande. Skolinspektionen vill avslutningsvis framhålla några av dessa utan inbördes rangordning.

Rektorerna har inte tillräckliga kunskaper om funktionsnedsättningar och dess konsekvenser för inlärning. Rektorerna engagerar sig och driver frågan för lite. Enligt forskning är rektors betydelse för att leda skolutveckling och driva viktiga frågor A och O. Rektorerna måste själva skaffa sig kunskaper, nyttja expertisen samt avkräva sin personal relevanta insatser i klassrummet.

Det finns tillgång till extern specialkompetens i de flesta kommuner och landsting men rektorerna och lärarna nyttjar den allt för sällan. En anledning kan vara att personalen anser att det är bättre att expertisen själv tar sig an eleverna. Personalen inser inte vikten av att själva ha rätt kompetens för att kunna erbjuda elever med funktionsnedsättning en likvärdig utbildning.

Det ordnas sällan riktad kompetensutveckling som beskriver hur lärare pedagogiskt och metodiskt ska möta aktuella funktionsnedsättningar. Sådan kompetensutveckling är oerhört viktig för att ge lärarna de verktyg de behöver för att skapa en likvärdig undervisningssituation för alla elever. När kompetensutveckling arrangeras så är intresset ofta svagt. Området är för lågt prioriterad bland lärare vilket kan förklaras med att lärarna inte förstår betydelsen av att ha rätt kompetens för att kunna anpassa undervisning och metoder efter elevernas behov. Det går inte att nog understryka hur viktigt det är att alla lärare som möter elever med funktionsnedsättning genomgår relevant kompetensutveckling.

Det finns en god vilja på skolorna att alla elever ska inkluderas och kunna delta i samtliga aktiviteter. Ett stort glapp infinner sig dock när detta ska omsättas i praktiken, i undervisningssituationen. Granskningen visar att det är långt från ord till handling. När läraren i praktiken ska individanpassa sin lektionsplanering, lära sig använda tekniska hjälpmedel, skaffa sig relevant kompetensutveckling, anpassa lokalernas fysiska miljö och så vidare fungerar det sällan som det är tänkt. En trolig förklaring är att lärarna inte har full insikt och förståelse för vilken betydelse dessa åtgärder har för en verklig inkludering.

Trots att behovet varit känt länge tar anpassningar lång tid att genomföra. Även enklare och inte särskilt kostsamma åtgärder som går att genomföra i lokalerna drar ut på tiden eller genomförs inte alls. Förmodligen är det personalens bristande kunskap om anpassningarnas betydelse för elevens undervisningssituation som gör att de inte vidtas.

Elever med funktionsnedsättning uppger att de får ta större ansvar för sin studiesituation än andra elever. De uppmanas att påminna läraren om saker som läraren själv ska ta ansvar för. Ibland blir assistenten ställföreträdande lärare åt eleven. Roller och ansvar mellan lärare och assistent blir då oklara. Läraren kan dock aldrig lägga över det pedagogiska ansvaret på en assistent.

Elever med funktionsnedsättning anger att de trivs i skolan. Det är motsägelsefullt då granskningen samtidigt visar att de får ta större ansvar för sin studiesituation än andra elever, att de ofta har en assistent som såväl är assistent, ställföreträdande lärare som kompis, att de inte får tillgång till samtliga lokaler, att de inte kan delta i alla aktiviteter utanför skolan och så vidare. En förklaring till att eleverna trots detta trivs i skolan kan vara att elever med olika typer av funktionsnedsättningar har lägre ställda förväntningar på vad skolan kan och ska erbjuda än övriga elever.

Sammantaget visar granskningen att det finns två faktorer som har en avgörande betydelse för att elever med funktionsnedsättning ska ges en likvärdig utbildning. Dessa går som en röd tråd genom denna kvalitetsgranskning. Det är personalens kompetens om olika funktionsnedsättningar och dess påverkan på lärande samt personalens förhållningssätt. Om lärarna själva inte förstår vad de inte vet, förstår de heller inte vilka kunskaper som krävs. Det är därför av allra största vikt att huvudmännen och rektorerna tar sitt ansvar i dessa frågor och skapar förutsättningar för en likvärdig utbildning till alla elever.

”Rektorerna har inte tillräckliga kunskaper om funktionsnedsättningar ...”

9 | Varför och hur har Skolinspektionen genomfört denna granskning?

9.1 | Bakgrund och syfte

Alla elever ska ha tillgång till en likvärdig utbildning inom varje skolform. Detta är fastställt i skollagen. Enligt läroplanerna ska undervisningen anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Skolinspektionen har konstaterat i en tidigare kvalitetsgranskning Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan och i sin regelbundna tillsyn att grundskolan inte sällan brister i att göra dessa anpassningar. Detta kan påverka elevernas möjligheter att senare välja gymnasieskola, program och kurser. Elevernas valmöjligheter påverkas också av i vilken grad personalen har erfarenheter samt kompetens kring funktionsnedsättningar.

Det har i tidigare kvalitetsgranskning framkommit att grundskolorna ofta har bristande rutiner när det gäller att informera personal om elever med funktionsnedsättningar. Detta leder till att personalen inte har tillräckliga kunskaper om funktionsnedsättningar och dess konsekvenser för inläring. Detta påverkar i sin tur möjligheten att anpassa undervisningen. Då det inom gymnasieskolan oftast finns betydligt fler anställda och elever än i grundskolan är det rimligt att anta att det medför än större svårigheter avseende rutiner för information.

Syftet med denna granskning är att bidra till likvärdig gymnasial utbildning för elever med funktionsnedsättning. Granskningen har undersökt hur huvudmän, rektorer och lärare tar sitt ansvar avseende likvärdig gymnasial utbildning för elever med funktionsnedsättning. Granskningen ska resultera i

att de brister som påtalas av Skolinspektionen, genom beslut i skolrapporter, ska åtgärdas av skolorna. Åtgärderna ska därefter följas upp av Skolinspektionen.

Kvalitetsgranskningen har inriktats mot förhållandena kring tre specifika och avgränsade funktionsnedsättningar nämligen synnedsättning, hörselnedsättning och rörelsehinder. Skolinspektionen gör följande avgränsningar av de kategorier som avses:

- Synnedsättning - elever som är beroende av förstoringshjälpmedel (utöver glasögon), ljudstöd, syntetiskt tal eller punktskrift.
- Hörselnedsättning - elever som är beroende av tekniska hörselhjälpmedel.
- Rörelsehinder - elever som är rullstolsburna.

9.2 | Frågeställningar och granskningsområden

1. Har elever med funktionsnedsättning samma valmöjligheter som andra elever i gymnasieskolan?
2. Är skolan anpassad till elever med funktionsnedsättning så att de ges samma förutsättningar som andra elever i gymnasieskolan?

Kvalitetsgranskningen har inriktats på ett antal framgångsfaktorer som Skolinspektionen bedömer vara betydelsefulla för likvärdig utbildning för elever med funktionsnedsättning. Dessa framgångsfaktorer har utmynnats i följande fyra granskningsområden.

1) Planering och samverkan

Här har granskningen fokus på hur skolans planerings- och uppföljningsarbete fungerar för att säkra och förbättra kvaliteten i utbildningen för elever med funktionsnedsättning. Granskningen behandlar också hur skolans personal samverkar för att främja dessa elevers utveckling och lärande.

2) Skolpersonalens kompetens och bemötande

Här har granskningen fokus på huruvida rektor och skolpersonal besitter de kunskaper som är nödvändiga för att säkerställa att elever med funktionsnedsättning ges samma valmöjligheter och förutsättningar som andra elever. Granskningen behandlar också om personalen ges tillgång till kompetensutveckling och övriga resurser för att förbättra studiesituationen för elevgruppen.

3) Pedagogisk anpassning

Här har granskningen fokus på skolans arbete för att ge elever med funktionsnedsättning förutsättningar att nå de nationella målen för lärandet uttryckta i läroplan och kursplaner. Vidare granskas vilka möjligheter till inflytande och ansvarstagande skolan ger elever med funktionsnedsättning.

4) Utformning av fysisk och social miljö

Här har granskningen fokus på skolans sociala och fysiska miljöer och huruvida dessa är anpassade så att elever med funktionsnedsättning ges samma valmöjligheter och förutsättningar som andra elever.

9.3 | Genomförande, metod och urval

Granskningen gjordes i 33 skolor under hösten 2009 av de fem regionala avdelningarna inom Skolinspektionen (se bilaga 1).

Huvudman och rektor för varje granskad skola har ombetts att skicka in dokument som är relevanta för kvalitetsgranskningen (se bilaga 2). Inför skolbesöken har inspektörerna studerat och analyserat dokumenten med utgångspunkt i frågor som direkt anknyter till innehållet i kvalitetsgranskningen. Huvudman och rektor har även ombetts fylla i var sin verksamhetsbeskrivning där de beskrivit sin verksamhet avseende elever med funktionsnedsättning i gymnasieskolan (se bilaga 2). Syftet var att få en bild av hur skolan själva ser på sin verksamhet och även få underlag för att kunna ställa relevanta frågor vid intervjuer.

Varje skola har granskats av två inspektörer som besökt skolan under två till tre dagar. Frågor har ställts till ansvarig huvudman och till ansvariga på skolnivå samt till elever och vårdnadshavare. Granskningen har även innefattat iakttagelser och informella samtal från lektionsbesök, korridorer, matsal samt allmänna utrymmen.

Syftet med iakttagelserna vid skolbesöket har varit att ge kunskap för att ställa vidare frågor. Det har också varit ett sätt att vara tillgänglig för samtal. Iakttagelserna ska inte förväxlas med observationer. Iakttagelserna har inte heller isolerat varit grund för Skolinspektionens bedömningar.

Denna granskning är en fortsättning på den tidigare kvalitetsgranskningen Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan. Detta har medfört att de metoder som användes i den tidigare granskningen har återanvänts i stora delar. Utarbetandet av metoden för genomförande och utformning av bedömningsunderlag gjordes av Skolinspektionen i samråd med företrädare för Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Umeå universitet inför starten av den tidigare granskningen. I samband med detta inbjöds även handikapporganisationer till ett möte där granskningen belystes.

Totalt har alltså 33 gymnasieskolor valts ut, varav 6 fristående och 27 kommunala.

Granskningens urval har gjorts av inspektörerna i samråd med Skolinspektionens analys- och statistikenhet, där kriterierna för urvalet varit:

- gymnasieskolor där det finns elever med funktionsnedsättning inom hörsel, syn eller rörelse,
- representation av gymnasieskolor från olika kommuntyper som storstad, förort, tätort, landsbygd och glesbygd.

9.4 | Referenser/käll- och litteraturförteckning

Bernhanu Girma, Framgångsfaktorer för ökad delaktighet och jämlikhet för elever med funktionshinder i skolektorn. En litteraturöversikt på organisations- och systemnivå. Specialpedagogiska skolmyndigheten 2008

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989

Heimdahl-Mattsson, Eva Statliga specialpedagogiska stödinsatser för elever med funktionshinder. Behovsinventering och analys. Statens institut för handikappfrågor i skolan 2001

Mannerfelt Charlotte, Tillgänglighet till skolors lokaler. Skolverket 2008

Morén Sjöholm Ann-Christin, Att planera gymnasieutbildning för elever med rörelsehinder. Skolverket 1997

Nygren Göran, Skolvardag med rörelsehinder. En etnologisk studie. Uppsala universitet 2008

Paulsson Karin och Stenberg Lina, Särskild, särskild eller avskild? – Om skolsituationen för elever med rörelsehinder. Ett samarbetsprojekt med unga RBU-are, Barnombudsmannen, Rädda Barnen och Stockholms universitet 2009

Persson Bengt, m.fl. På andras villkor – skolans möte med elever med funktionshinder. Skolverket 2006

Skolinspektionens kvalitetsgranskning, Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan 2009:6. Skolinspektionen 2009

Skolverkets lägesbedömning 2008

Översikt över refererade författningar i rapporten

Författningar

Skollagen (SFS 1985:1100)

Gymnasieförordningen (SFS 1992:394)

Förordning (SKOLFS 1994:2) om 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94

Allmänna råd

Skolverkets allmänna råd för arbete med åtgärdsprogram (SKOLFS 2008:25)

Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesorientering (SKOLFS 2009:20)

Skolverkets allmänna råd för kvalitetsredovisning inom skolväsendet m.m. (SKOLFS 2006)

Bilaga 1

Granskade gymnasieskolor

Kommun	Gymnasieskola
Alingsås	Ahlströmergymnasiet
Eskilstuna	S:t Eskils gymnasium
Göteborg	Burgårdens utbildningscentrum
Göteborg	Vittra gymnasieskola*
Halmstad	Drottning Blanka*
Haparanda	Tornedalsskolan
Härryda	Hulebäcksgymnasiet
Kalmarsunds gymnasieförbund	Lars Kaggskolan
Kalmar	John Bauergymnasiet*
Karlskrona	af Chapmangymnasiet
Karlskrona	Ehrensärdska gymnasiet
Karlstad – Hammarö	Hammarö Utbildningscenter
Karlstad – Hammarö	Tingvallagymnasiet
Kristianstad	Christian 4:s gymnasium
Kristianstad	Wendesgymnasiet
Kristianstad	Österänggymnasiet
Lidingö	Gångsätra gymnasium
Luleå	NTI-gymnasiet*
Mölnadal	Fässbergsgymnasiet
Nynäshamn	Nynäshamns gymnasium
Sigtuna	Arlandagymnasiet
Skellefteå	Anderstorpskolan
Skellefteå	Kaplanskolan
Storuman	Luspengymnasiet
Sundbyberg	IT-gymnasiet*
Sundbyberg	S:t Martins och Lövströms gymnasium
Upplands bro	Upplands Brogymnasiet
Varberg	Peder Skrivares gymnasieskola
Värmdö	Värmdö gymnasium
Sydsånska gymnasieförbundet	Parkgymnasiet
Sydsånska gymnasieförbundet	Österportgymnasiet
Örebro	Karolinska skola
Österåker	John Bauergymnasiet*

*fristående gymnasieskola belägen inom kommunen

Bilaga 2

Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i gymnasieskolan

Dokument som underlag för kvalitetsgranskning i XX kommun

Som en inledande del i granskningen önskar de ansvariga undervisningsråden/utredarna ta del av följande dokument i den mån de finns upprättade i kommunen/skolan.

Dokumenterna bör vara Skolinspektionen tillhanda senast den *dag månad* år, via e-post eller som papperskopia.

Dokument om kommunens verksamhet

1. Kommunens verksamhetsbeskrivning enligt bilaga
2. Kommunens övergripande strategi/policy för elever med funktionsnedsättning avseende grav synnedsättning, hörselnedsättning och rörelsehinder
3. Beskrivning av resursfördelningssystemet
4. Exempel på genomförda utvärderingar av de anpassningar och/eller stödåtgärder som vidtagits

Dokument från gymnasieskolan/skolorna

1. Skolans verksamhetsbeskrivning enligt bilaga
2. Exempel på genomförda utvärderingar av de anpassningar och/eller stödåtgärder som vidtagits

Skickas till: Skolinspektionen, *postadress* (e-post: xxxx@Skolinspektionen.se)

Dokument som underlag för kvalitetsgranskning i den fristående gymnasieskolan XX

Som en inledande del i granskningen önskar de ansvariga undervisningsråden/utredarna ta del av följande dokument i den mån de finns upprättade i skolan.

Dokumenterna bör vara Skolinspektionen tillhanda senast den *dag månad* år, via e-post eller som papperskopia.

Dokument från gymnasieskolan

1. Skolans verksamhetsbeskrivning enligt bilaga
2. Beskrivning av skolans arbetsgång avseende särskilt stöd till elever
3. Exempel på genomförda utvärderingar av de anpassningar och/eller stödåtgärder som vidtagits

Skickas till: Skolinspektionen, *postadress* (e-post: xxxx@Skolinspektionen.se)

Bilaga 3

Verksamhetsbeskrivningar

Verksamhetsbeskrivning till kommunen

Denna verksamhetsbeskrivning kommer att användas som underlag inför Skolinspektionens besök i er kommun. För Skolinspektionen är det värdefullt att innan besöket ta del av kommunens egen beskrivning av sina verksamheter.

Verksamhetsbeskrivningen innehåller ett inledande avsnitt med faktauppgifter, resterande del innehåller frågor som i huvudsak ska besvaras beskrivande. Dessa frågor tar sin utgångspunkt i förutsättningar för eleverna att nå nationella mål och krav som finns uttryckta i läroplan, kursplaner och i övriga skolförfattningar.

För att beskrivningarna ska spegla kommunen så väl som möjligt är det viktigt att dokumentet bearbetas och fylls i av förvaltningschef i samverkan med övrig berörd personal. Finns olika uppfattningar i någon eller några frågor kan detta redovisas som kommentarer.

Faktauppgifter

OBS. För att inte behöva upprepa "elev med funktionsnedsättning" i varje fråga används oftast beteckningen elev/elever för de kategorier av gymnasieelever med funktionsnedsättningar som kvalitetsgranskningen avser.

Skolinspektionen gör följande avgränsningar av de kategorier som avses:

- Rörelsehinder avser elever som är rullstolsburna.
- Hörselnedsättning avser elever som är beroende av tekniska hörsel-hjälpmedel.
- Synnedsättning avser elever som är beroende av förstoringshjälpmedel (utöver glasögon), ljudstöd, syntetiskt tal eller punktskrift.

Vilken omfattning har gymnasieverksamheten för närvarande? Ange antal gymnasieskolor och ange sammanlagda antalet elever i respektive skola.

Vilken eller vilka av ovanstående kategorier funktionsnedsättningar finns på skolorna? (Om kommunen har fler än en gymnasieskola, ange i vilka skolor dessa finns.

Tillgång till likvärdig utbildning

Kan eleverna välja alla gymnasieprogram som finns i kommunen? Finns det några hinder? I så fall, beskriv dessa.

Resurser

Hur ger kommunen personalen inom gymnasieskolan kompetensutveckling utifrån respektive målgrupps behov?

Hur fungerar kommunens resursfördelningssystem? Ange hur hänsyn tas till gymnasieelever med funktionsnedsättning.

Kvalitetsarbete

Beskriv hur kommunen följer upp och utvärderar skolsituationen för gymnasieelever med funktionsnedsättning?

Verksamhetsbedömningen har fyllts i samverkan med följande personal (ange personalkategorier):

Förvaltningschefs underskrift:

(underskrift)

Verksamhetsbeskrivning till fristående skolas huvudman

Denna verksamhetsbeskrivning kommer att användas som underlag inför Skolinspektionens besök i er verksamhet. För Skolinspektionen är det värdefullt att innan besöket ta del av huvudmannens egen beskrivning av sin/sina verksamheter.

Verksamhetsbeskrivningen innehåller ett inledande avsnitt med faktauppgifter, resterande del innehåller frågor som i huvudsak ska besvaras beskrivande. Dessa frågor tar sin utgångspunkt i förutsättningar för eleverna att nå nationella mål och krav som finns uttryckta i läroplan, kursplaner och i övriga skolförfattningar.

För att beskrivningarna ska spegla huvudmannens ansvarstagande så väl som möjligt är det viktigt att dokumentet bearbetas och fylls i av styrelsen i samverkan med övrig berörd personal. Finns olika uppfattningar i någon eller några frågor kan detta redovisas som kommentarer.

Faktauppgifter

OBS. För att inte behöva upprepa "elev med funktionsnedsättning" i varje fråga används oftast beteckningen elev/elever för de kategorier av gymnasieelever med funktionsnedsättningar som kvalitetsgranskningen avser.

Skolinspektionen gör följande avgränsningar av de kategorier som avses:

- Rörelsehinder avser elever som är rullstolsburna.
- Hörselnedsättning avser elever som är beroende av tekniska hörsel-hjälpmiddel.

- Synnedsättning avser elever som är beroende av förstoringshjälpmedel (utöver glasögon), ljudstöd, syntetiskt tal eller punktskrift.

Vilken omfattning har gymnasieverksamheten för närvarande? Ange antal gymnasieskolor och ange sammanlagda antalet elever i respektive skola. Vilken eller vilka av ovanstående kategorier funktionsnedsättningar finns på skolorna? (Om huvudmannen har fler än en gymnasieskola, ange i vilka skolor dessa finns.

Tillgång till likvärdig utbildning

Kan eleverna välja alla gymnasieprogram som finns hos huvudmannen? Finns det några hinder? I så fall, beskriv dessa.

Resurser

Hur ger huvudmannen personalen inom gymnasieskolan kompetensutveckling utifrån respektive målgrupps behov?

Kvalitetsarbete

Beskriv hur huvudmannen följer upp och utvärderar skolsituationen för gymnasieelever med funktionsnedsättning?

Verksamhetsbedömningen har fyllts i samverkan med följande personal (ange personalkategorier):

För styrelsen:

(underskrift)

Verksamhetsbeskrivning till gymnasieskolan

Denna verksamhetsbeskrivning kommer att användas som underlag inför Skolinspektionens besök på er skola. För Skolinspektionen är det värdefullt att innan skolbesöket ta del av skolans egen beskrivning av verksamheten. Verksamhetsbeskrivningen innehåller ett inledande avsnitt med faktauppgifter, resterande del innehåller frågor som i huvudsak ska besvaras beskrivande. Dessa frågor tar sin utgångspunkt i förutsättningar för eleverna att nå nationella mål och krav som finns uttryckta i läroplan, kursplaner och i övriga skolförfattningar.

För att beskrivningarna ska spegla skolan så väl som möjligt är det viktigt att dokumentet bearbetas och fylls i av rektor i samverkan med lärare och övrig personal. Finns olika uppfattningar i någon eller några frågor kan detta redovisas som kommentarer.

Faktauppgifter

OBS. För att inte behöva upprepa "elev med funktionsnedsättning" i varje fråga används oftast beteckningen elev/elever för de kategorier av elever med funktionsnedsättningar som kvalitetsgranskningen avser.

Skolinspektionen gör följande avgränsningar av de kategorier som avses:

- Rörelsehinder avser elever som är rullstolsburna.
- Hörselnedsättning avser elever som är beroende av tekniska hörsel- hjälpmedel.
- Synnedsättning avser elever som är beroende av förstoringshjälpmedel (utöver glasögon), ljudstöd, syntetiskt tal eller punktskrift.

Vilken omfattning har verksamheten för närvarande? Ange antal program samt elever på skolan.

Vilken eller vilka av ovanstående kategorier funktionsnedsättningar finns på skolan?

Skolans planering och samverkan

Har elever med funktionsnedsättningar samma möjligheter som andra elever att välja att genomföra sin gymnasieutbildning på er skola?

- Erbjuds eleverna samma utbud av program och kurser?
- Finns program/kurser som skolan bedömer vara svåra att genomföra för eleverna?

Hur förbereder ni er för att kunna ta emot elever med funktionsnedsättning?

Beskriv hur ni följer upp och utvärderar de anpassningar och/eller stöd- åtgärder som vidtas samt tar tillvara resultaten och omsätter dessa i åtgärder, för att förbättra måloppfyllelsen.

Resurser, kunnande och kompetensutveckling

Vilka förutsättningar (kunskaper, ekonomiska resurser, möjligheter till kompetensutveckling) har du som rektor för att ta ansvar för skolsituationen avseende elever med funktionsnedsättning?

Vilken pedagogisk högskoleutbildning har den personal som undervisar eleverna?

Vilken kompetensutveckling har erbjudits/erbjuds lärarna och övrig personal om den inlärningsproblematik som funktionsnedsättning kan medföra.

Pedagogisk anpassning

Beskriv vilken tillgång skolan har till personalresurser och kompetens som behövs för att täcka de särskilda behov som eleverna har.

Hur ges eleverna möjlighet till inflytande och ansvarstagande över det egna lärandet?

Vilka anpassade läromedel har skolan införskaffat för att underlätta elevens inläring?

Skolans fysiska och sociala miljö

Redogör kort för hur ni arbetar för att elever med funktionsnedsättningar ska mötas med hänsyn och respekt samt minska risken för kränkande behandling.

Vilka anpassningar i lokalerna har vidtagits för att förbättra lokalernas ändamålsenlighet för eleven?

Verksamhetsbedömningen har besvarats i samverkan med följande personal på skolan (ange personalkategorier):

Rektors underskrift:

(underskrift)

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.

Fristående skolor

– kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.